

تعارف؛ ابزاری برای تنظیم روابط اجتماعی است

«بررسی پدیده تعارف در فرهنگ ایرانی» عنوان نشست بود که با سخنرانی زورن فایکا، پژوهشگر اجتماعی از دانشگاه هامبورگ آلمان در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران برگزار شد.

«بررسی پدیده تعارف در فرهنگ ایرانی» عنوان نشست بود که با سخنرانی زورن فایکا، پژوهشگر اجتماعی از دانشگاه هامبورگ آلمان در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران برگزار شد.

به گزارش خبرنگار مهر، زورن فایکا از دانشجویان رشته ایران‌شناسی، مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه هامبورگ است و به گفته خودش حدود ۵-۶ سال است که برای تحقیقات مختلف خود به ایران رفت و آمد دارد؛ «تعارف» موضوعی است که او این بار برای تحقیق و پژوهش انتخاب کرده است و در جلسه‌ای که به همت مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران برگزار شد، او طرحش را ارائه داد. روش تحقیق این پژوهشگر مصاحبه با کارشناسان و مردم عادی بوده است.

فایکا در ابتدا در خصوص پیشینه این موضوع توضیح داد و گفت: تا پیش از تحقیق من تعارف یا همان «iranian politeness» بیشتر مورد تحقیق زبان‌شناسان و با تأکید بر کلمات صورت می‌گرفته و هر پژوهشگری می‌خواسته در این حوزه کار کند اول از همه سراغ مفاهیم می‌رفته و از منظر زبان‌شناسی آن را بررسی می‌کرده است. ولی روش تحقیق من زبان‌شناسی نیست و به شیوه‌ای نو به این موضوع پرداختم. دلیلش هم این بود که حدود ۲ سال پیش همایش مشترکی بین دانشگاه تهران، شهید بهشتی و هامبورگ برگزار شد و من در آن همایش متوجه شدم ایرانی‌ها بین تعارف و ادب تفاوت قائل اند و همین موضوع برایم جالب شد که به سراغ بررسی این پدیده و ارتباطش با ادب بروم.

وی ادامه داد: در سال ۲۰۰۳ «واتس» که نام یک پژوهشگر انگلیسی در سوئیس است بین ادب و politeness یا ادب ۲ تمایز گذاشت و مطرح کرد که ادب ۱، یک فهم عامیانه از ادب در یک منطقه یا مکان خاص ولی ادب ۲ یک مفهوم علمی برای یک نظریه سراسری در جهان است. او همچنین رفتار مودبانه را بخشی از یک رفتار اجتماعی دانست و آن را به پنج دسته بی‌ادبانه، غیرمودبانه، مودبانه، بیش از اندازه مودبانه تقسیم کرد؛ رفتار غیرمودبانه و مودبانه را مخصوص آدمهای باسیاست و بی‌ادبانه و بیش از اندازه مودبانه را مخصوص افراد بدون سیاست دانست اما پدیده تعارف در رفتار مودبانه و بیش از اندازه مودبانه بیشتر دیده می‌شود. همچنین استفاده از تعارف از لحاظ قاعده‌های اجتماعی زیرمجموعه ادب ۱ ارزیابی می‌شود.

وی افزود: منظور از افراد با سیاست یا بی‌سیاست در طبقه‌بندی افراد واتس هم همان چیزی است که خیلی از شماها مطرح می‌کنید فلانی با سیاست است یا فلانی بی‌سیاست است. اما براساس پژوهشی که من انجام دادم تعارف به عنوان یک ابزار برای تنظیم روابط اجتماعی در نظر گرفته شده است و سه عامل محبت، قاعده‌های اجتماعی و هدف شخصی در آن دخیل است. ضمن اینکه تعارف چهار وجه دارد: احترام، رودربایستی، مهمان‌نوازی و فروتنی که البته براساس این پژوهش مشخص شد که وجه رودربایستی آن بیش از بقیه وجوه آن رایج است.

فایکا در ادامه به ویژگی‌های تعارف اشاره کرد و گفت: تعارف سه ویژگی دارد که عبارتست از اختیاری بودن، چگونگی استفاده از آن و هدف از کاربردش. اختیاری بودن یعنی اینکه فرد مختار است که تعارف کند یا نکند، چگونگی هم این است که تعارف تنوع‌پذیر و تحت تحول تاریخی است. یعنی از زمان‌های قدیم بوده و الان هم وجود دارد، چنانکه اصطلاحاتی مثل تعارف «شاه عبدالعظیمی» یا «آب حمومی» عباراتی هستند که در گذشته استفاده می‌شدند و بعضاً تا الان هم وجود دارند. هدف هم اینکه افراد با تعارف می‌توانند به اهداف مختلفی برسند که برخی از آنها هم هدف شخصی است مثلاً فرد می‌خواهد با تعارف کردن برای خودش وقت بخرد یا اینکه با تعارف کردن فاصله‌اش را با فرد مورد نظر کم کند و در نتیجه به یک هدف خاصی برسد.

این پژوهشگر اجتماعی ادامه داد: براساس پژوهش انجام شده بیشتر مردم ایران اذعان داشتند که استفاده از پدیده تعارف در ایران در حال تغییر است و این تحول به دلیل مسائل مختلفی مثل جهان‌سازی، تجدد و شهرنشینی اتفاق افتاده است؛ خصوصاً جوانان شهرنشین امروز از تعارف فرار می‌کنند و می‌گویند که تعارف یک پدیده الکی است که زمان زیادی هم می‌برد و جالب اینکه این روزها اصطلاح «من تعارفی نیستم» هم تبدیل به یک تعارف شده است، مثلاً همه شما خیلی زیاد مواردی را دیده‌اید که فرد می‌گوید: «بین تعارف نکنی‌ها من اصلاً تعارفی نیستم.» در صورتیکه همین عبارت خودش تعارف است. در واقع به مرور زمان هدف تعارف تغییر نکرده ولی شکل و چگونگی آن تغییر کرده است.

فایکا گفت: نکته مهمی که درباره تعارف وجود دارد این است که چون تعارف ابزاری برای تنظیم روابط اجتماعی است می‌توان آن را یک پدیده بین‌المللی دانست که به شکل‌های مختلف در همه کشورها وجود دارد. مثلاً تجربه شخصی من نشان می‌دهد که حتی در آلمان هم در برخی از مواقع تعارف وجود دارد ولی چون از کلمات یا عبارات خاصی مثل ایرانی‌ها استفاده نمی‌کنیم به آن آگاه نیستیم البته میزان استفاده از تعارف در آلمان اصلاً قابل مقایسه با ایران نیست و مثلاً تعارف در مواردی مثل وارد شدن دو نفر از یک در است نه چیزهای دیگری که در ایران رایج است. تازه همین شکلش هم خیلی کم دیده می‌شود. منظور از ابزاری برای تنظیم روابط اجتماعی این است که مثلاً در بسیاری از موارد قدرت نه گفتن یا مثلاً دعوت نکردن کسی به خانه تا اندازه‌ای سخت و بی‌ادبانه به نظر می‌رسد که برای تنظیم این رابطه، کار به تعارف کشیده می‌شود.

این محقق در ادامه به تعریف لغت «تعارف» پرداخت و توضیح داد: تعارف یک واژه عربی است که از عَرَف آمده و به گفته یک پژوهشگر آمریکایی در قرآن تعارف معادل با آشنایی کامل با قبیله ها و ادیان مختلف است ولی همین واژه در اندونزی معنی پیدا کردن همسر مناسب می دهد و جالب اینکه با توجه به ریشه عربی آن، در زبان عربی از آن استفاده‌ای نمی‌شود.

وی در ادامه از کمبود منابع فارسی در این حوزه گلایه و تصریح کرد: پیش از اسلام کتاب «خدای نامک» و پس از اسلام کتابهای «سیاست‌نامه» و «قابوس‌نامه» مطالبی درباب ادب و تعارف دارند، در عصر حاضر هم کتابهای «ادب الهی»، «تادیب نفس» و «آداب معاشرت برای همه» موجود است ولی نکته مهم این است که به غیر از «آداب معاشرت برای همه» سایر کتابها، مذهبی و ترجمه هستند و این موضوع نشان می‌دهد که موضوع تعارف جا برای کارکردن دارد.

این دانشجوی آلمانی اضافه کرد: در پژوهش حاضر طیف تعارف به پنج طیف تعارف کمتر از اندازه، کم، به جا، زیاد و بیش از اندازه تقسیم شده است. نتایج بدست آمده نشان داده که تعارف کمتر از اندازه نوعی بی ادبی تلقی می‌شود و تعارف بیش از اندازه خسته کننده است. ولی تعارف کم، به جا و زیاد در همان طیف افراد مودب و باسیاست که پیش از این اشاره شد قرار گرفتند. در نهایت اینکه با بررسی پدیده تعارف و پی بردن به وسعت دامنه آن متوجه شدم که تازه در آغاز راه و بررسی پدیده هستم و خیلی از موارد مهم را هنوز بررسی نکردم.

فایکا در پایان جلسه اطلاعاتی در خصوص دانشگاه‌های آلمان و وضعیت بورسیه و هزینه های تحصیلی ارائه و به پرسش های حاضرین پاسخ داد.